

Hvordan kartlegge stamming og løpsk tale hos flerspråklige?

Innhold

Hvordan kartlegge stamming og løpsk tale hos flerspråklige?	2
Språkutvikling hos flerspråklige.....	3
Det komplekse ved flerspråklighet og stamming	3
Flerspråklighet og talebrudd.....	5
Flerspråklighet og mulig innvirkning på mengde stamming	7
Stamming	8
Språktypologi.....	10
Holdninger og skambelagte tema knyttet til stamming og løpsk tale	12
Sameksisterende vansker.....	13
Kartleggingsverktøy for stamming og løpsk tale.....	15
Litteratur	18

Hvordan kartlegge stamming og løpsk tale hos flerspråklige?

Flerspråklige personer kan ha et talemønster som noen ganger kan minne om stamming og løpsk tale. Dette kan handle om flerspråklig utvikling eller typiske trekk (f.eks. nøling, revisjoner, etc.) når de sjonglerer mellom flere språk. I noen tilfeller kan det faktisk være stamming og/eller løpsk tale.

Å tilegne seg et nytt språk kan føre til f.eks. nøling, omformuleringer og repetisjoner, etc. Det vil derfor være nyttig å hente inn opplysninger som kan belyse situasjonen fra ulike vinkler i kartleggingen. Forskning som vi kan støtte oss til i møte med nevnte problematikk, er begrenset.

Skjemaet har derfor følgende formål:

- å hjelpe logopedier til en første differensialkartlegging av talemønsteret til flerspråklige personer, med tanke på mulig stamming og/eller løpsk tale
- å bidra til å målrette den videre oppfølgingen og ivareta den det gjelder på en helhetlig måte

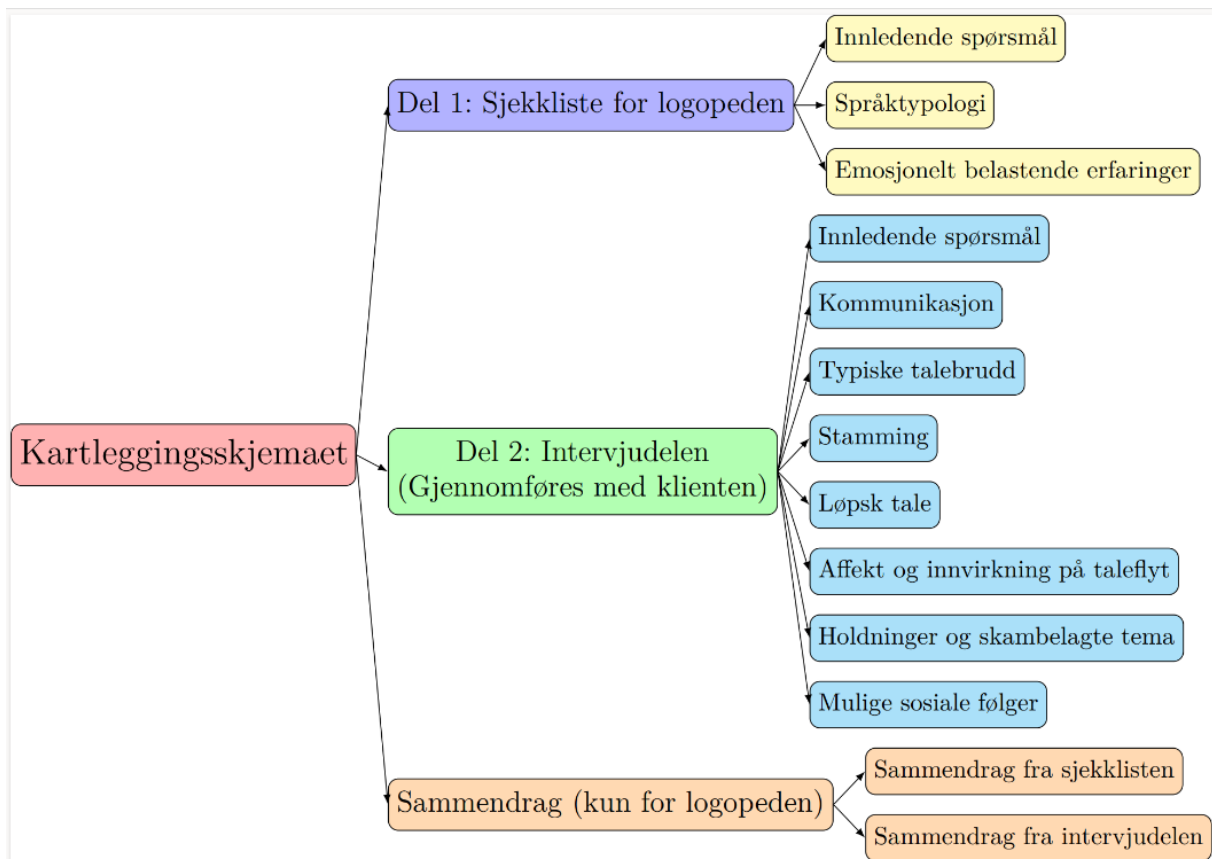
Det eksisterer flere kartleggingsverktøy både for flerspråklighet og for stamming og løpsk tale. Verktøyene er imidlertid ikke utarbeidet for flerspråklighet i kombinasjonen med stamming og/eller løpsk tale. Vi viser her til litteraturlisten i dette kartleggingsverktøyet, som inneholder anamnese-, intervju- og selvvurderingsskjemaer. Det nye skjemaet er ment som et supplement og forhåpentligvis kan det fungere som et sorteringsverktøy. Vi vil imidlertid anbefale at man, som et grunnlag, gjennomgår et av de følgende skjemaer i forkant:

Foreldreintervjuksjemaet [Alberta Language and Development Questionnaire – ALDeQ](#) (Paradis et al., 2010) som kan lastes ned på statped.no:

«Samtaleguide om barnets morsmål» ([samtaleguide-om-barnets-morsmal.pdf](#), Utdanningsdirektoratet, 2016) Selv om samtaleguiden primært er ment for barnehagebarn, inneholder den også relevante spørsmål for eldre barn og ungdommer. Den tar opp forhold ved språkutvikling, språkbruk og kommunikasjon.

Målgruppe

Kartleggingsverktøyet er tenkt for personer med flerspråklig bakgrunn fra barnehagealder til voksen alder der det er mistanke om stamming og løpsk tale.

Språkutvikling hos flerspråklige

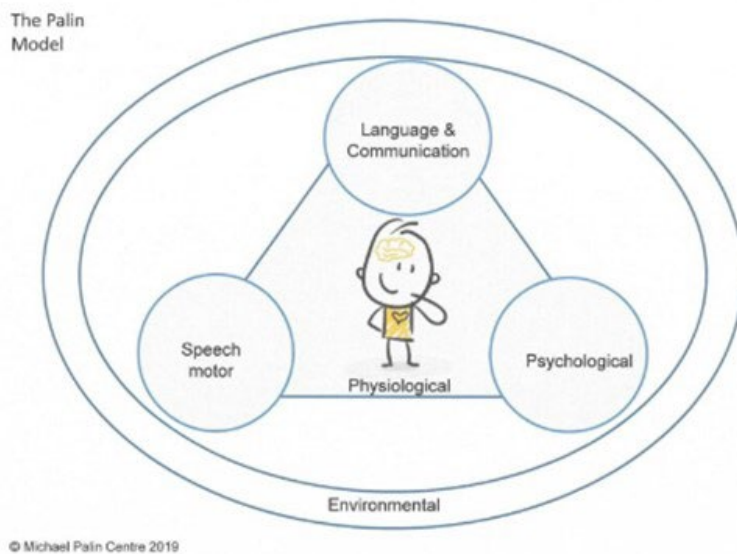
Utvikling av flere språk kan gi følger for språkferdighetene på de ulike språkene, og dermed også taleproduksjonen på språkene en person snakker. Flere faktorer påvirker hvor hurtig tilegnelsen av et språk skjer, og hvordan man utvikler ordforrådet: indre læringsforutsetninger (kognisjon); erfaring med språkene; hvilke situasjoner og aktiviteter de blir brukt i; hva som er samtaletema og med hvem man bruker språkene (Paradis, 2019). To nøkkelfaktorer for innlæringen ser ut til å være graden av eksponering og egen praktisering av de ulike språkene som personen vokser opp med og er omgitt av. For eksempel vil ferdighetene i det språket man hører oftest og kan best, utvikle seg raskere enn i språket man hører og behersker minst (Hammer et al., 2014). Videre vil kvaliteten og intensiteten på innlæringen ha innvirkning på språkkompetansen (Egeberg 2016).

Det komplekse ved flerspråklighet og stamming

På grunn av det komplekse ved flerspråklighet, er det viktig at talemønsteret hos flerspråklige personer vurderes nøye. Faktorer en bør ta i betraktning når en vurderer språkene til flerspråklige personer, er blant annet språkhistorie, språkfunksjon og språkferdigheter (se "Faktorer å vurdere ved flerspråklighet" under *Ressurser*).

Vi vet at forskjellige forhold kan ha innvirkning på stamming og løpsk tale. I litteraturen om stamming er det vanlig å vise til multifaktorielle forståelsesmodeller (bl.a. Kelman & Nicholas, 2020; Packman, 2012; Smith & Weber, 2017 og omtale i artikkelen "Hva er stamming?" av Hoff og Sønsterud (2019). Uavhengig av modellene viser forskning på både stamming og løpsk tale at de er komplekse vansker. Videre kan ferdigheter både i første- og andrespråket påvirke talen, og arbeid med stamming og løpsk tale må ta høyde for dette.

I den siste reviderte Palin-modellen (Kelman & Nicholas, 2020, s. 19), ser vi barnet og hjernen til barnet i sentrum. Det representerer de genetiske og nevrologiske faktorene som underliggende faktorer for stamming. Trekanten inneholder språklige, kommunikative, talemotoriske og psykologiske faktorer. Den ytterste sirkelen representerer miljøet rundt barnet. Dette som et eksempel på hvordan ta i betraktning både personen og omkringliggende faktorer.

I vårt kliniske arbeid erfarer vi, ved kartlegging av språkferdigheter, at vi ikke nødvendigvis tenker på at det kan være en sammenheng mellom språkferdigheter hos flerspråklige, stamming og løpsk tale. Stamming og løpsk tale blir derfor ikke nødvendigvis vurdert. Forskere diskuterer fortsatt årsak- og virkningsforholdet mellom språkferdigheter og stamming uavhengig av flerspråklighet. Vi ser like fullt at det er relevant å vurdere språkferdigheter i møte med flerspråklige personer med stamming og løpsk tale, men mangler et redskap for å starte en utredning. Vi håper at dette nye verktøyet kan danne en bro mellom stamming, løpsk tale og flerspråklighet. Dette også med tanke på helhetstenkingen som gjenspeiles i Verdens helseorganisasjon sin ICF-klassifisering (Internasjonal klassifisering av funksjon, funksjonshemming og helse, Helsedirektoratet, 2018). Her ser man på funksjonsevne, personlighet og miljø (herunder samfunn, kultur og holdninger) i en sammenheng. Det er utarbeidet en egen modell av ICF-klassifiseringen tilpasset stamming (Tichenor & Yaruss, 2019; Yaruss & Quesal, 2004).

I lys av dette har vi inkludert følgende faktorer i spørsmålene i selve kartleggings skjemaet. Se imidlertid avsnittet "Hvordan bruke skjemaet", under «Veiledning for kartleggings skjemaet», da ikke nødvendigvis alle spørsmål skal besvares.

- mulige sameksisterende vansker
- mulig ervervet stamming (psykogen/nevrogen)
- mulig skjult stamming
- forskjell i ferdighetene på de ulike språkene
- organiske forhold med følger for taleapparatet, inklusive pust
- språktypologi: forskjeller i språkssystemet (lingvistiske trekk / språktypologi) mellom førstespråket(-ene) og norsk

- personens erfaringsbakgrunn og dennes mulige innvirkning (for eksempel katastrofe, flukt eller andre forhold)
- kommunikasjon (tydelighet og tale tempo)
- talemønster (typiske trekk ved flerspråklighet, stamming og løpsk tale)
- affekt
- holdninger og skambelagte forhold
- stamming, løpsk tale og sosiale følger

Flerspråklighet og talebrudd

Det kan se ut til at talebrudd som oppstår i tilknytning til barnets tidlige språkutvikling og som forsvinner hos de fleste etter ca. 6-12 måneder, utvikles på samme måte hos flerspråklige og enspråklige barn (Shenker, 2013; Howell & Van Borsel, 2011). Arvelighetsfaktoren for stamming og løpsk tale ser ut til å være til stede i begge gruppene. Det ser videre ut til at kjønnsfordelingen er lik hos fler- og enspråklige. Dette gjelder også kjønnsforskjeller som man kan se vedrørende stammestart og naturlig opphør (Choo & Smith, 2020).

Vi har ikke belegg for å si at flerspråklighet fører til stamming (bl.a. Krawczyk & Merouwe, 2023; Shenker, 2013). Blant 50 studier av tospråklighet og stamming, fant Choo og Smith (2020) tre studier hvor stammestart sammenfalt med tilegnelsen av et nytt språk. Vi kan derfor ikke trekke en slutning om et årsak-virkningsforhold mellom tospråklighet og stamming. Det kan imidlertid oppstå talebrudd som følge av at flerspråklige opplever usikkerhet på et språk, men uten at dette er stamming (Fiestas et al., 2005). Når vi ikke kan vise til forskning, kan vi bare forsiktig anta at situasjonen er liknende for løpsk tale som for stamming.

Talebrudd – observasjon og beskrivelse

Når vi analyserer, registrerer og beskriver ulike typer brudd, er ikke informasjonen dette gir oss nok til å stille en diagnose. Informasjonen gjenspeiler ytre observasjoner som vi må vurdere i sammenheng med andre forhold. Disse forholdene gjelder eksempelvis personens egne reaksjoner på talen og bruddene, flukt- og unngåelsesatferd, språktypologi (se eget avsnitt om dette nedenfor) og hvorvidt personen har ordmobiliseringsvansker. Sistnevnte kan typisk gjelde ved flerspråklighet, men også ved løpsk tale og kan føre til at det oppstår brudd i talen. Oversikten over forskjellige typer talebrudd som vi har inkludert under *Ressurser*, må derfor brukes kun som hjelp til å beskrive det man kan observere. Se også de neste avsnittene om stamming og vurdering av stamming.

Med tanke på personens egne reaksjoner på talebruddene, kan subjektiv vurdering være aktuelt. Egenvurdering av stamming kan være utfordrende, derfor kan man benytte OASES som kartleggingsverktøy for en mer helhetlig vurdering av stammingens innvirkning på personen. OASES (som finnes på flere språk, inkl. norsk) gir en bred forståelse av personens opplevelse ved å innhente informasjon fra fire områder sett fra deres perspektiv:

1. generell informasjon om personens oppfatning av stamming
2. følelsesmessige, atferdsmessige og kognitive reaksjoner på stamming
3. kommunikasjonsutfordringer i ulike hverdagslige situasjoner og
4. stammingens innvirkning på personens livskvalitet

[Les mer og bestill OASES](#)

Talebrudd hos flerspråklige - er det stamming?

Hos flerspråklige kan det oppstå talebrudd som ikke nødvendigvis betyr at personen har stamming eller løpsk tale. Bruddene kan være tilfeller av typiske trekk ved flerspråklighet (se *egen oversikt under Ressurser*). Å produsere tale uten brudd, er avhengig av selvovervåkning. Når det oppstår feil, eller vi for eksempel bestemmer oss for å legge til ytterligere informasjon mens vi snakker, avbryter vi oss selv for å reparere ytringen. Når det oppstår talebrudd, kan det med andre ord være et uttrykk for en form for selvkorrigering (Fiestas et al., 2005). Generelt sett forekommer det et høyt antall talebrudd hos flerspråklige i alle aldre og kan føre til feildiagnostisering av stamming.

To studier publisert i 2020 så på talebrudd hos tospråklige barn som ikke stammet, og underbygger ovennevnte (Eggers et al., 2020; Rojas & Irani, 2020). Her hadde de tospråklige barna signifikant flere talebrudd (som kunne høres ut som stamming) enn enspråklige. Det var tilfelle både på det dominante, dvs. språket som brukes mest og beherskes best, og det ikke-dominante språket. Talebruddene besto hovedsakelig av repetisjoner av enstavelsesord og stavelser, men det ble ikke observert spenninger eller et avvikende rytmemønster. I den ene studien var den totale forekomsten av brudd på engelsk over grensen på 10 % for det som blir ansett som risiko for stamming hos enspråklige engelsktalende (Rojas & Irani, 2020, s. 125). Dette viser faren for overidentifisering av stamming hvis vi bruker samme mål som for enspråklige (Choo & Smith, 2020; Byrd, 2018; Byrd et al., 2015). Det er derfor viktig å vurdere kvaliteten på talebruddene i tillegg til typen brudd.

Kodeblanding

Kodeblanding eller kodeveksling er et vanlig trekk ved flerspråklig kommunikasjon. Dette innebærer at personen blander ord og/eller grammatikk fra flere språk under samtaler (Genesee, 2001, sitert i Shenker, 2011). Dette kompenserer for manglende ferdigheter i et språk og kan påvirke talen. Kodeblanding eller endring av ordrekkefølge for å overholde grammatikkreglene i det sterkeste språket, er vanlig blant tospråklige og bør ikke betraktes som unngåelsesatferd (Tetnowski et al., 2012). Tidligere har logopeder ofte rådet foreldre til å unngå kodeskifting eller begrense antall språk som ble snakket til barnet som stammer. Disse rådene anses ikke lenger som hensiktsmessige. Vi oppfordrer nå foreldre til å snakke med barnet på deres foretrukne språk og på en måte som er mest behagelig for barnet, noe som kan inkludere kodeskifting (Kelman & Nicholas, 2020).

Affekt

Når man vurderer stamming hos flerspråklige personer, fremheves noen faktorer som spesielt viktige å ta hensyn til (Byrd, 2017, med referanse til Grosjean, 2013). Disse faktorene omhandler affekt, som inkluderer spørsmål om en flerspråklig persons språkpreferanse, komfort med å snakke et bestemt språk, språkvalg når de uttrykker følelser og språk de kan ha angst for å snakke. Nevnte faktorer spiller alle en betydelig rolle (Byrd, 2017). En studie fant at affekt, spesielt angst, ble ansett av fagfolk og logopedstudenter som faktorer med størst innvirkning på forekomst av talebrudd (Oliveira et al., 2007, sitert i Howell & Van Borsel, 2011).

Logopeders vurdering av talebrudd

For å kunne skille mellom typiske trekk ved flerspråklighet, stamming og løpsk tale er spesielt kvalitative beskrivelser av bruddene viktige å vurdere, eksempelvis spenninger og medbevegelser. I tillegg må vi alltid ha med oss at observerbare talebrudd, og beskrivelsene av dem, ikke alene er tilstrekkelig for å vurdere om det dreier seg om stamming eller/og løpsk tale.

Utfordringen med beskrivelser alene for å kunne skille mellom personer med og uten stamming og/eller løpsk tale, kommer tydelig frem i dette sitatet:

«...there is little the stuttering speaker does that can be conveyed by available descriptions of disfluent speech behavior that a typically fluent speaker does not also do to some extent and in some instances in equivalent measure.” (Bloodstein et al., 2021, s. 6)

Selv når det ikke er snakk om stamming eller løpsk tale, har flere studier vist at det i seg selv kan være utfordrende for logopeder å identifisere flerspråklige barn med DLD (f.eks. Boerma & Blom, 2017; Grimm & Schulz, 2014; Hemsley et al., 2014). I en studie der logopeder ble vurdert av andre på sin evne til å identifisere stamming hos flerspråklige barn, viste resultatet en stor andel feildiagnostiseringer (Byrd et al., 2015). En annen studie antyder imidlertid at logopeder som har erfaring med stamming, evner å identifisere dette hos flerspråklige personer. Dette er tilfelle selv om logopedene ikke kan klienten sitt språk (Einarsdottir & Ingham, 2009).

For å skille stamming fra andre brudd, er det viktig å ha innsikt både i flerspråkligheten og i talebruddene som forekommer. Man kan se en stor mengde talebrudd både ved gode og svake ferdigheter i andrespråket/-ene (Byrd et al., 2020). En vurdering av kvaliteten på talebruddene er mer pålitelig enn en vurdering av type og antall. Eksempelvis kan forlengelser, som vi vanligvis anser som stamming, fungere som en måte å holde på ordet på inntil den som snakker er klar for å fullføre ytringen. I fravær av normer for differensiering av talebrudd, bør logopeder undersøke om talebruddene ledsages av en talerytme som tydelig avviker fra det vi anser som typiske brudd ved flerspråklighet, eller at personen har synlige spenninger. Hvis dette er tilfelle er det større sjanse for at bruddene handler om stamming. I tillegg er blokkeringer et tydelig tegn på dette (Byrd, 2018). Ved reell stamming vil vi også kunne se stammingen i alle språkene til flerspråklige (Howell & Van Borsel, 2011).

Flerspråklighet og mulig innvirkning på mengde stamming

Studier av flerspråklige med utviklingsmessig stamming ser ofte på følgende tre forhold som kan ha innvirkning på talebruddene: (1) språkmessige karakteristikk, (2) ferdighetsnivå på de ulike språkene og (3) hvilke(t) språk som brukes mest (Chaudhary et al., 2021).

Resultatene og sammenhengene er ikke entydige. Flere undersøkelser tyder likevel på at det oppstår mer stamming på det minst dominante språket (Chaudhary et al., 2021; Choo & Smith, 2020). Noen studier viser samtidig flere talebrudd på språket som informantene behersker best (Choo & Smith, 2020). Hos flerspråklige uten utviklingsmessig stamming ser det imidlertid ut til at talebruddene generelt sett avtar med økte ferdigheter (Byrd et al., 2015). Hos personer med stamming, ser det generelt ut til at de har talebrudd på alle språkene de snakker (Choo & Smith, 2020).

Når det gjelder talebrudd som ikke er stamming, er det muligens i noen tilfeller språkavhengig hvorvidt det forekommer flere eller færre av disse på det dominante språket (Eggers et al., 2019).

Flerspråklighet og stamming er tema i artikkelen “Stamming på flere språk - hva og hvordan” av Åse Sjøstrand (2019).

Stamming

Ytre trekk som i stammelitteraturen omtales som kjerne-/primæratferd ved stamming, er repetisjoner, forlengelser og blokkeringer. Disse talebruddene kan arte seg forskjellig med hensyn til kvantitet og kvalitet. Repetisjoner kan skje på ord-, stavelses- og enkeltlydnivå. Antall repetisjoner kan variere. For å vurdere hvorvidt talebruddene er stamming, særskilt hos barnehagebarn som ofte har naturlige brudd i en periode, settes gjerne en nedre grense på to repetisjoner. Vi kan imidlertid ikke basere en diagnose kun på dette. Kvalitet kan handle om muskelspenninger og medbevegelser, som igjen kan handle om flukt- og unngåelsesatferd, det vil si sekundæratferd. I tillegg kommer reaksjoner på stammingen som negative tanker, følelser og holdninger. Se også omtale av definisjoner i artikkelen "Hva er stamming?" av Karoline Hoff og Hilda Sønsterud (2019). Kartleggingsverktøyene som finnes, vil bidra til å belyse de ulike sidene ved stamming.

Ervervet stamming

Logopeder møter som oftest utviklingsmessig stamming, men vi må likevel ha med oss muligheten for at stammingen kan være ervervet. Psykogen stamming er en form for ervervet stamming som kan oppstå som følge av traumatiske opplevelser, stress og angst (Binder et al., 2012). Nevrogen stamming er også ervervet, og kan oppstå i forbindelse med sykdom eller nevrogene endringer. Eksempelvis kan hjerneslag, hjerneskadener, epilepsi og parkinson føre til stamming (Cruz et al., 2018). Ervervede former for stamming oppstår gjerne senere enn utviklingsmessig stamming. For mer informasjon om dette, se eksempelvis artiklene «Neurogenic stuttering: etiology, symptomatology», and treatment av Junuzovic-Zunic et al. (2021) og «Ervervet stamming» av Packer & Howells (2019).

Skjult stamming

Vi kan ikke vise til en omforent definisjon på skjult stamming som en egen kategori. Overordnet sett innebærer skjult stamming at personen det gjelder benytter unngåelsesstrategier som gjør at andre ikke fanger opp stammingen. Samtidig er dette, i ulik grad, ikke uvanlig hos personer med stamming. Vi kan derfor se på det å skjule og unngå stamming som et kontinuum. Når vi betegner stammingen som skjult, kan vi si at det handler om "en væremåte blant personer med stamming som representerer et generelt forsøk på eller ønske om ikke å la andre vite at de stammer, og en gjennomgående låst holdning som begrenser diskusjon om eller erkjennelse av stamming" (Boyle & Gabel, 2020, s. 2, oversatt til norsk). Slik forfatterne av dette kartleggingsverktøyet ser på skjult stamming, innebærer det en utstrakt bruk av unngåelsesstrategier, men som går ut over det å benytte unngåelsesstrategier i seg selv, jfr. Boyle og Gabel (2020). Klinisk kan vi se for oss at en flerspråklig person muligens kan late som om han/hun ikke kan norsk.

For mer informasjon om skjult stamming på norsk, viser vi til artikkelen "Skjult stamming" av Alfhild Ingebrigtsen (2019). Andre kilder, som er oppgitt i litteraturlisten, er forslagsvis: Gerlach-Houck et al. (2023); Sønsterud et al. (2022); Douglass et al. (2019) og Douglass et al. (2018).

Løpsk tale

Løpsk tale er mindre håndgripelig enn stamming, og løpsk tale kan forekomme sammen med stamming (Ward & Scaler Scott, 2011). Ofte forbinder man løpsk tale med hurtig tale, men vanskebildet er sammensatt. Definisjonen til St. Louis og Schulte fra 2011 blir ofte referert til og anses per i dag å inneholde kjernesymptomene på løpsk tale. I definisjonen er opplevd hurtig og/eller uregelmessig tale et obligatorisk kriterium (Scott, 2022). Når det i definisjonen står "opplevd", betyr det at taletempoet ikke må måles kvantitativt, men vurderes ut fra hvordan det høres ut. I tillegg kommer tre andre trekk, der minimum ett av dem må være til stede. Trekkene handler om hyppig forekomst av:

- Naturlige brudd (repetisjoner av ord og fraser, omskrivninger og bruk av fyllord)
- bortfall eller reduksjon av lyder og/eller stavelser (f.eks.: kakao blir til “kako”)
- avvikende pausesetting, betoning og rytme i talen (f.eks.: “Jeg rakk (pause) ikke bussen i dag.”)

Løpsk tale er også ansett som et uttrykk for at den som snakker ikke evner å tilpasse talehastigheten til lingvistiske og motoriske krav (van Zaalen & Reichel, 2015, s. 11).

[Sjekklisten COCAF-4](#) (Checklist of Cluttering & Associated Features, Ward (2019)), finnes i norsk versjon som er tilgjengelig på statped.no inneholder både hovedkarakteristikkene for løpsk tale og andre trekk som klinikere ofte ser at sameksisterer med kjernen i løpsk tale. Disse kan eksempelvis handle om ordleting, avbrutte setninger og vansker med å organisere språket. Løpsk tale opptrer i naturlig samtale i personens morsmål. St. Louis og Schulte (2011) påpeker imidlertid at løpsk tale også kan forekomme i andre språk personen mestrer. Løpsk tale må ikke forekomme i alle situasjoner for å kunne diagnostiseres (Scott, 2022).

Løpsk tale og flerspråklighet

Vi har inkludert vurdering av løpsk tale i spørsmålene vi stiller selv om vi hittil ikke kan vise til forskning om kombinasjonen løpsk tale og flerspråklighet. Vi vet likevel nok om løpsk tale alene til å kunne se en risiko for at symptomene kan forveksles med det vi ser ved mangelfulle språkferdigheter hos flerspråklige. Eksempelvis kan dette handle om repetisjoner, omformuleringer og fyllord som i: “Han sa mm... det var ikke han som eh...”. Klinisk erfaring tilsier at løpsk tale, i likhet med stamming, kan forventes å forekomme i alle språkene som en person snakker. Samtidig kan graden av løpsk tale variere i de forskjellige språkene, avhengig av språkkompetanse og hvor mye selvovervåkning som kreves. Lav språkkompetanse på et språk kan føre til lavere tempo enn normalt og dermed også færre løpske trekk i talen.

Organisk skade og pust

For en person som stammer, er pusten ofte berørt i selve stammeøyeblikket. Det skjer på grunn av manglende kontroll. For å produsere tale er vi avhengig av pust, og tale er finmotorisk krevende. I hovedsak kan vi si at tale er et resultat av at tre motoriske undersystemer fungerer sammen: pust, fonasjon (lyddannelse) og artikulasjon (Ward, 2018). Hvis en person har skader som berører taleapparatet, inklusive pusten, kan det derfor oppstå utfordringer når han/hun jobber med taleteknikker. I møte med flerspråklige personer som kommer fra et krigsområde, kan det være nærliggende å undersøke om personen har vært utsatt for fysisk skade. Eksempelvis kan harde slag mot brystregionen, som har gitt skader på ribben og lunger, føre til smerter lang tid i etterkant. Dette vil gi konsekvenser for utformingen av tiltak, og det kan være aktuelt å involvere lege og fysioterapeut.

Hvorvidt man skal jobbe med pust spesielt i tilknytning til stamming, er det forskjellige meninger om blant klinikere og i litteraturen, samtidig som det også er ulike grunner for og måter å jobbe med pust på (bl.a. Yaruss, 2021; Sønsterud et al., 2020; Conolea et al., 2006). I vårt kliniske arbeid erfarer vi at stamming, især når en person har levd med vanskene over tid, har kroppslige spenninger og et anspent pustemønster. Stamming kan medføre et høycostalt pustemønster og bli slitsomt. Det er grunnen til at vi har inkludert spørsmål om pust i vårt kartleggings skjema. Med tanke på en integrert tilnærming, der man jobber med atferdsmessige, følelsesmessige og kognitive sider ved stamming, kan pust være en hensiktsmessig del av arbeidet (Sønsterud et al., 2020) og dermed også kartleggingen.

Faktorer å vurdere ved flerspråklighet

Nedenstående punkter vil man også få innblikk i ved bruk av f.eks. ALDeQ, men kan være nyttige som en huskeliste.

Historie

- alder ved eksponering på ulike språk
- rekkefølge av språktilegnelsen
- språkeksponering hjemme
- undervisningsspråk (barnehage og skole)

Funksjon

- hvor mye man bruker de forskjellige språkene
- hvilke språk er brukt i de forskjellige miljøene man er i, eller personene man omgås, på nåværende tidspunkt

Språkferdigheter

- hva barnets språkferdigheter er, både objektivt og subjektivt
- ekspressivt, impressivt, lesing, og skriving (siste to kun for skolebarn)

Byrd, C.T. (2017). *Bilingualism and Stuttering: Blurred Lines: Typical versus Clinical Speech Disfluency* [11th Oxford Dysfluency Conference 2017].

Språktypologi

Språktypologi omhandler variasjoner og fellestrekk mellom språk. Her kan man vurdere hvilke fonologiske trekk språket har, hvordan språket realiserer grammatiske trekk, og hvordan språket er bygd opp syntaktisk. I dette kartleggingsverktøyet er vi opptatt av disse språklige variasjonene og hvilken betydning de kan ha for talen til en flerspråklig person.

Når man vurderer stamming, løpsk tale eller språkforstyrrelser hos flerspråklige personer, er det viktig å ta hensyn til mellomspråklige utfordringer (nærmere forklart under *Begrepsbruk* i ressursdelen) som kan oppstå. Teorien om krysslingvistisk overføring (hvordan språk påvirker hverandre), setter søkelys på hvordan førstespråket kan påvirke innlæringen og bruk av andrespråket. Teorien om kontrastive, på en annen side, analyser sammenligner språkssystemet i første- og andrespråket for å identifisere faktorer som kan påvirke innlæring og bruk av andrespråket. Disse teoriene hevder at alle problemer ved å lære et fremmedspråk kan forklares med overføringsproblemer fra personens morsmål (Odlin, 1989). Nyere forskning viser imidlertid at det er flere faktorer som bør vurderes enn bare krysslingvistiske faktorer. Selv om vi har gått bort fra denne tankegangen, er det fortsatt nødvendig å ha kunnskap om mulige krysslingvistiske utfordringer personer som lærer et andrespråk kan møte, og ta hensyn til dette i den logopediske utredningen. Det kan være utfordrende å skille mellom strukturelle feil, overføringsfeil og feil som indikerer underliggende språkforstyrrelser når man vurderer flerspråklige personer (Kohnert, 2013), men det er viktig å inkludere dette i vurderingene våre.

Morfologi og syntaks

Selv om de språklige/lingvistiske innvirkningene på stamming kanskje ikke er betydelige, har noen studier rapportert at lingvistiske faktorer både kan utløse stamming og påvirke stammingsens alvorlighetsgrad, altså hørbar stamming (Bernstein Ratner, 1997; Seery et al., 2007). Setningslengde (Yaruss, 1999), setningskompleksitet (Logan & LaSalle, 1999), morfologisk kompleksitet i verb, sammensatte ord og grammatisk markering/morforsyntaktisk

markering i språket kan utløse flere talebrudd, f.eks. i persisk språk (Karimi & Nilipour, 2011). Det er et kjent fenomen at enspråklige barn stammer mer på funksjonsord enn enspråklige voksne, mens voksne enspråklige stammer mer på innholdsord (Howell & Van Borsel, 2011). Dette er ikke fordi funksjonsord generelt er vanskelig for barn, men fordi det å hente frem funksjonsord setter i gang større planleggingskrav, som innebærer forhåndsplanlegging ved taleproduksjon.

Syntaktisk kompleksitet er kjent å påvirke talen: jo mer kompleks setningen er, jo oftere vil det oppstå talebrudd (Bernstein, 1981; Blood & Hood, 1978). Som også vist i krav- og kapasitetsmodellen (Adams 1990; Starkweather & Gottwald 1990), kan talebrudd hos flerspråklige personer skyldes en "prosesseringsutfordring" ("processing issue", Karniol, 1992). Flerspråklighet kan føre til brudd i talen, noe som skyldes økt prosesseringstid og krav som er nødvendige for at en tospråklig skal produsere tale. Barn kan begynne å stamme på grunn av den syntaktiske overbelastningen som er involvert i prosessering av to forskjellige språk. Denne kognitive overbelastningen kan knyttes til talebrudd hos voksne som lærer seg et nytt språk, fordi det å uttrykke seg på et nytt språk er kognitivt mer krevende enn å uttrykke seg på et kjent språk (Karniol, 1992).

Reduplikasjon/reduplisering

Å identifisere stamming hos tospråklige personer er spesielt vanskelig hvis logopeden ikke er kjent med lingvistiske fenomener i morsmålet til personer som vurderes å ha stamming (Van Borsel et al., 2001, som refererer til Finn og Codes, 1997). For eksempel kan den morfofonemiske markøren reduplikasjon forveksles med eller høres ut som stamming i form av gjentakelser av lyder eller stavelser (Van Borsel et al., 2001). Reduplisering er en orddannelsesprosess der hele eller deler av et ord gjentas for å formidle en eller annen form for mening som f.eks. i språket Akan: din «vanskelig» – dindin «veldig vanskelig» dindindin «veldig veldig vanskelig».

Fonetisk kompleksitet

En studie av tospråklige tysk- og engelskspråklige personer som stammer, viste mer stamming på innholdsord på tysk enn på engelsk (Schafer og Robbs, 2012). Studien konkluderte med at den fonetiske kompleksiteten i tyske innholdsord, som vanligvis er lange, kan bidra til talebrudd selv om dette ikke er en hovedfaktor. Det er videre funnet en kobling mellom antall stammeøyeblikk med utstemt velar plosiv /k/, ustemt frikativ /f/ og konsonantopphopninger hos personer med stamming som snakker både tysk, afrikaans og engelsk (Krawczyk, 2018, som refererer til funn fra Morrish, Nesbitt & Zsilavec, 2017). Imidlertid kan man argumentere for at fonetisk kompleksitet samlet sett påvirker stammefrekvensen, men at det trolig ikke er det eneste eller viktigste elementet som påvirker stamming hos flerspråklige personer (Morrish et al., 2017, referert i Krawczyk, 2018).

Talebrudd på tvers av språk

Generelt opplever de fleste talebrudd på begynnelsen av et ord, en setning eller en leddsetning, ifølge studier av engelsk (Howell & Rusbridge, 2011), tysk (Dworzynski et al., 2003), spansk (Byrd et al., 2011b), japansk (Ujihira, 2011) og persisk (Karimi & Nilipour, 2011). En studie viser at persiskspråklige som stammer, stammer mer på glottale stopplyder (Karimi & Nilipour, 2011).

Ulik forekomst av talebrudd på ulike språk

Antall talebrudd på språkene som snakkes, kan være forskjellig. Ovenfor nevnte vi ulik grad av talebrudd avhengig av dominans på forskjellige språk, uten at det synes å gi et helt entydig mønster. Talebruddene kan også være påvirket av språkrelaterte faktorer. Eksempelvis viste en studie at tospråklige barn som ikke stammet, hadde flere talebrudd på spansk enn på engelsk (Byrd et al., 2015). Forskerne anså at dette delvis kunne skyldes

trekk ved spansk grammatikk. En sammenlikning av forekomsten av talebrudd som kunne likne stamming mellom voksne engelsk- og fransktalende viste over dobbelt så mange slike brudd hos de fransktalende. Dette kan bunne i forskjellige krav til å overholde regler i språket (Roberts & Meltzer, 2004). En annen studie av voksne som stammer, antyder at en enklere stavelsesstruktur på kannada (et språk som snakkes i India) enn på engelsk fører til høyere stammefrekvens på engelsk (Kashyap & Maruthy, 2020). Deltakerne i studien hadde kannada som førstespråk og engelsk som andrespråk.

Holdninger og skambelagte tema knyttet til stamming og løpsk tale

Stamming kan være tabu- og skambelagt og det finnes ulike holdninger til både stamming og løpsk tale. Det kan være nyttig å se disse holdningene i en større sammenheng for å forstå hva som kan ligge bak dem. Sykdom og det vi opplever som avvik kan betegnes som "kulturelt konstruerte kategorier" (Eriksen & Sajjad, 2020, s. 241), påvirket av politikk, sosiokulturelle forhold, økonomi og religion. Hvordan vi ser på sykdom og hva vi definerer som avvik vil dermed kunne være ulikt fra den ene personen til den neste. Holdningene må også ses i et historisk perspektiv. Oppfatninger man hadde for noen generasjoner siden kan fortsatt ha innvirkning på synet som nåtidens generasjoner har på ulike tilstander.

Årsaksforklaringer

Årsaker kan forklares ut fra individet selv, der vi kan tenke at vi selv er skyld i tilstanden vår. Man kan årsaksforklare en tilstand ut fra naturen, som for eksempel astrologi eller årstidsendringer, eller ut fra andre mennesker eller grupper, eksempelvis ved trolldom. Tilstander kan også forklares ut fra overnaturlige krefter som gud, djevler, ånder, forfedre, og straff fra disse. Et syn på lidelse som en form for straff, kan føre til skam hos foreldre (Eriksen & Sajjad, 2020). Flere internasjonale studier viser at det generelt finnes en del negative holdninger til stamming. Typiske stereotyper kan være at mennesker som stammer er nervøse, sjenerte og har psykiske vansker, og at de ikke kan utføre hvilken som helst type arbeid. Studier viser at noen tror opphavet til stamming ligger i traumer eller sykdom (Przepiorka et al., 2013).

Negative holdninger

I samfunnet generelt kan noen mennesker bli oversett, vurdert som mindre verd enn andre og behandlet nedsettende på grunn av en bestemt karakteristikk eller kvalitet. Negative stereotyper, dvs. når man har et unyansert syn på en bestemt karakteristikk, kan føre til stigmatiserende atferd der man ser på personer med denne karakteristikken som mindreverdig (Boyle et al., 2023). Dette kan igjen føre til diskriminering i form av forskjellsbehandling og utestengelse. Som en følge av stigmatisering fra andre (offentlig stigma), kan personen som blir utsatt for det selv begynne både å forvente negative holdninger hos andre og vurdere seg selv negativt. Dvs. de internaliserer offentlig stigma (Boyle, 2018 og 2013). Studier viser at dette er relevant problematikk i møte med stamming og løpsk, og vil være det uavhengig av personens språk- og kulturbakgrunn. (For litteratur om stigma og stamming, se *Ressurser*.)

Stamming

Eldre studier av tospråklige barn (spansk-amerikansk og kantonesiske-amerikansk) har funnet negative holdninger til stamming i barnas miljø, også blant foreldrene til barna. Foreldrene tenkte for eksempel at barna kunne stamme mindre om de bare tok seg sammen. Foreldrene kunne gjøre barna brydde når barna stammet, tillegge flytende tale større verdi, og de kunne synes det var normalt hvis andre barn ertet barn som stammet (Bebout & Arthur, 1997, i Choo & Smith, 2019).

Løpsk tale

Vi kan ikke vise til litteratur om flerspråklighet som sier noe om holdninger til løpsk tale. I litteratur fra noen tiår tilbake om løpsk tale generelt, kan man finne flere negative og stereotype beskrivelser av personer med løpsk tale. De karakteriseres her som dårlige lyttere, overflatiske og hensynsløse. Det negative bildet som andre har av personer med løpsk tale kan se ut til, i en viss grad, å vedvare (van Zaalen & Reichel, 2015). En studie av holdninger i befolkningen i fire europeiske land viste at løpsk tale ble vurdert like negativt som for eksempel overvekt og mental sykdom. Man så på personer med løpsk tale som blant annet nervøse og sjenerte. I samme studie var holdningene til løpsk tale og stamming tilnærmet like negative (St. Louis et al., 2011).

Synet på behandling

Formene for hjelp og behandling som vi gir, vil kunne bli møtt med skepsis eller mistro som følge av både erfaringer og kulturforskjeller. Det kan bunne i hvorvidt man har tiltro til vitenskapelig eller ikke-vitenskapelig medisin, og i ulike forklaringsmodeller ut fra religion, medisinske systemer og behandlingsformer som behandleren og klienten kjenner til. Å akseptere hjelp fra profesjonelle som tilhører offentlig sektor og dermed har makt og autoritetsstatus, skjer ikke nødvendigvis automatisk. I noen kulturer tillegges familien stor betydning i hvordan man tar avgjørelser om hjelpen som blir innhentet. Som profesjonelle og klinikere kan vi utnytte autoritetsforskjellen ved å stille spørsmål om tanker som klienten har om både den gjeldende tilstanden og ulike tilnærminger. Forventningene og i hvilken grad vi kan innfri disse, bør legges frem i møtet med den som oppsøker vår hjelp. Dette vil ha innvirkning på tillitsforholdet og gjensidigheten mellom veisøker og veileder (Eriksen & Sajjad, 2020.)

Møter mellom ulike kulturbakgrunner

Kulturbakgrunn, erfaringer, språklige uttrykk og vokabular for det man søker hjelp til, kan få følger for hvordan profesjonelle møter sine klienter. Det kan oppstå feiltolkninger av det personen uttrykker, og i verste fall til at han/hun ikke får bistand. Avhengig av hvilken skoloring vi har, vil vi noen ganger uttrykke ett og samme symptom ulikt, og dermed bli tolket forskjellig. Som profesjonelle må vi være påpasselige med ikke å bedømme det vi oppfatter som "uskolert" eller at "personen ikke vet bedre". Vi må samtidig formidle hvilket syn vi har, begrunne det og tiltaksforslagene som vi gir. (Eriksen & Sajjad, 2020.)

Emosjonelt belastende erfaringer

Multifaktorielle forståelsesmodeller, som vi har omtalt ovenfor, viser at psykologiske, emosjonelle, stressrelaterte forhold og språktilegnelse kan ha innvirkning på talen. Generelt kan stress, traumer og langvarig psykisk og emosjonell belastning gi negativ innvirkning på læring, oppmerksomhet og fungering på flere områder, blant annet språktilegnelse (Kaplan et al., 2016). Gjennom hjerneforskning er det kjent at hukommelse er lokalisert i hippocampus. Hvis hippocampus er svekket, kan det påvirke hukommelsen (Kim et al., 2015). For eksempel kan hukommelsesvansker forårsake både nøling og ordmobiliseringsvansker, som muligens kan forveksles med stamming.

Sameksisterende vansker

Studier av personer med stamming og/eller løpsk tale tilsier at det ikke er uvanlig å finne sameksisterende vansker i denne gruppen (bl.a. Pruett et al., 2021; Choo et al., 2020; Briley & Ellis, 2018; Ward, 2018; Scott, 2017; Blood et al., 2003). Noe kan være knyttet til felles nevrologiske forstyrrelser ved ulike utviklingsmessige vansker (Briley & Ellis, 2018). I vår kliniske praksis erfarer vi også at stamming og løpsk tale kan forekomme i kombinasjon med andre tilstander. Blant annet er det relevant å tenke på artikulasjons- og språklydvansker og

forskjellige utviklingsforstyrrelser som for eksempel Downs syndrom. Vi har her valgt å inkludere utviklingsmessige språkforstyrrelser (DLD), hyperkinetisk forstyrrelse (ADHD), autismespekterforstyrrelser (ASF), fonologiske vansker og Tourettes syndrom (TS), og som alle kan sameksistere med stamming og løpsk tale. I kartleggingsprosessen er det derfor viktig å tenke bredt når vi registrerer og vurderer talebrudd. Det vil igjen få følger for hvordan vi videre vurderer aktuell tilnærming, og ikke minst hvordan vi tilpasser den når vanskebildet er komplekst. Andre forstyrrelser kan påvirke stamming og løpsk tale. Likevel er det ikke nødvendigvis slik at logoped er ikke skal jobbe med stamming fordi andre forhold krever oppmerksomhet, og at man da har flere mål å jobbe mot (Scott, 2018). Samtidig må vi, i den videre oppfølgingen, ta høyde for at personene vi møter vil ha ulike behov for tilrettelegging i jobbing med stamming og løpsk tale.

Ved kjennskap til eller mistanke om sameksisterende vansker, vil den enkelte logoped måtte innhente nærmere informasjon om vansken(e) det gjelder. Avsnittene om DLD, ADHD, ASF, og TS gir kun en kort og generell beskrivelse. Der vi kan vise til litteratur som spesifikt omhandler kombinasjonen stamming, løpsk tale og de nevnte sameksisterende vanskene, har vi tatt med noen utdrag.

Utviklingsmessige språkforstyrrelser (DLD)

Barn, unge og voksne med utviklingsmessige språkforstyrrelser (Developmental Language Disorder, DLD) har til felles at de har vedvarende vansker innenfor ulike språkområder. Dette kan innebære vansker med ordforråd, grammatikk, setningsoppbygging (syntaks), sosial bruk av språk (pragmatikk), oppfattelse og uttale av språklyder (fonologi), verbal innlæring og hukommelse (Bishop et al., 2017, 2016). Les mer om DLD på nettsiden til Statped.

Språklydforstyrrelser

Klinisk ser man ofte en høy forekomst av fonologiske vansker i kombinasjon med stamming hos barn. I studier av dette, varierer imidlertid forekomsten betydelig og funnene er inkonsistente (Unicomb et al., 2020; Nippold, 2001). Noen av studiene viser at en stor andel av barn som stammer, også har fonologiske vansker, mens andre rapporterer om ingen forskjell mellom barn med stamming og barn uten stamming når det gjelder forekomst av fonologiske vansker. Det er derfor vanskelig å fastslå med sikkerhet at det er høy forekomst av fonologiske vansker hos barn med stamming. Det vi vet, er at noen barn med stamming også har fonologiske vansker, akkurat som noen barn som ikke stammer (Nippold, 2001).

En studie av barn med stamming, viste ingen forskjell mellom ord de stammet på og ikke stammet på, i spontantalen, med hensyn til om ordene var enkle å uttale eller fonologisk komplekse (Throneburg et al., 1994). Et argument mot resultatet av studien, er at spontantale ikke kan sikre at barna faktisk forsøkte å uttale ord som var fonologisk komplekse. Det er mulig at barna valgte å unngå ord som var vanskelige å uttale (Nippold, 2002). Du kan lese mer om forskjellige lingvistiske strukturer og hvordan de kan relateres til stamming i avsnittet som omhandler språktypologi, ovenfor.

ADHD

Mange personer med løpsk tale har selv rapportert om symptomer på ADHD, og noen av dem har en ADHD-diagnose (Scott, 2018). Forskning viser også at barn med løpsk tale kan oppleve redusert oppmerksomhet ved testing av hvordan de prosesserer auditiv informasjon (Blood et al., 1999, 2000). Logoped er bør være oppmerksomme på at personer med autismespekterdiagnose, språkbaserte lærevansker og/eller ADHD kan være lite bevisste på sine egne handlinger. Ofte er de i stand til å identifisere atferd hos andre, men er ikke nødvendigvis klar over når de selv utviser lignende atferd (Scott, 2018, s. 53).

Personer med autismespekterforstyrrelse (ASF) eller ADHD har, generelt sett, begrenset evne til selvregulering, noe som kan føre til vansker med å overvåke sin egen tale Scott (2018). Dette inkluderer manglende bevissthet om egne kommunikasjonsutfordringer når de oppstår, slik at de ikke kan anvende strategier de har lært hos logopeden sin.

Autismespekterforstyrrelser (ASF)

Generelle hovedtrekk hos personer med autismespekterforstyrrelser (ASF), er språk- og kommunikasjonsvansker, pragmatiske og sosiale vansker, og begrensede interesseområder. Sosiale og pragmatiske vansker ved ASF kan også være knyttet til løpsk tale. Språk- og kommunikasjonsvansker kan føre til strev med å formulere seg muntlig slik at det oppstår språkrelaterte talebrudd (Scott, 2018; Pirinen et al., 2023). Disse kan likne stamming og løpsk tale.

En metastudie antyder at personer med ASF, overordnet sett, har moderate eksekutive vansker (Demetriou et al., 2018). Eksekutive funksjoner handler blant annet om selvovervåking og arbeidsminne, noe som kan få innvirkning på talebruddene. Mens noen studier antyder at ca. 8-10% av personer med ASF også har stamming (Miyamoto et al., 2022; Choo et al., 2020; Briley & Ellis, 2018), er forekomsten av løpsk tale hos personer med ASF mangelfullt dokumentert. Samtidig ser man en høy forekomst av naturlige talebrudd, som er et trekk ved løpsk tale og bør undersøkes i møte med personer med ASF (St. Louis & Schulte, 2011; Scott 2015; Scott et al., 2014).

Tourettes syndrom

Tourettes syndrom (TS) er en nevrologisk tilstand med motoriske og vokale tics som kjennetegn. Studier antyder at 50 % av personer med TS også har ADHD (Surén et al., 2019). Lærevansker er ikke uvanlig, spesielt ved kombinasjonen TS og ADHD. TS antas ikke å være forbundet med svakere kognitive evner i seg selv, men det kan dreie seg om forskjeller i visse kognitive delfunksjoner (Cavanna et al., 2020).

Det er en mulig sammenheng mellom stamming og TS når det gjelder måten vanskene påvirker stabiliteten i talesystemet på (De Nil et al., 2005). Noen studier dokumenterer talebrudd som likner stamming og løpsk tale, men som ikke betegnes som genuine former for det (Van Borsel et al., 2004; Van Borsel & Vanryckeghem, 2000). Hos personer med TS ser talebrudd ut til å forekomme en gang iblant heller enn i større mengder, som vi ser ved utviklingsmessig stamming. Talen kan bli slørete/uklar og derfor likne løpsk tale. Blant vokale tics som kan forveksles med stamming, er palilali (når en person gjentar egen tale), som kan forekomme på frase-, ord- og enkeltlydnivå (Monfrais-Pfawadel, 2004; Van Borsel & Vanryckeghem, 2000; Norsk Tourette Forening, 2023). Med ovennevnte forhold, som spesifikt gjelder TS, må vi like fullt ha med oss at en person kan ha både TS og utviklingsmessig stamming.

Kartleggingsverktøy for stamming og løpsk tale

Stamming

- **OASES** (Overall Assessment of the Speaker`s Experience of Stuttering): gjør en helhetlig evaluering av stammingen fra personen som tammers perspektiv. OASES gir logopeden den samlede innvirkningen av stamming på personens liv. En kan kjøpe både den norske versjonen av OASES og flere andre språk her: <https://stutteringtherapyresources.com/products/oases-norwegian?variant=33149955178636>

- **Pediatric Stuttering Assessment Template** av The American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Lastes ned her: <https://www.asha.org/siteassets/practice-portal/pediatric-stuttering-assessment-template.pdf>
- **Intervjuskjema for bakgrunnsopplysninger om stamming (STUREN Case history form)**, utgitt av Stuttering Research and Education Network i samarbeid med Statped: <https://www.statped.no/laringsressurser/sprak-og-tale/intervjuskjema-for-bakgrunnsopplysninger-om-stamming/>
- **Kartleggingsskjema for egenvurdering av stamming, voksne (WASSP)**: <https://www.statped.no/laringsressurser/sprak-og-tale/wassp/>
- **Dialogue without barriers**: https://www.logolab.edu.pl/dialogue-without-barriers-a-comprehensive-approach-to-dealing-with-stuttering-english-version/?fbclid=IwAR2uRGAXF6_cBoDhjihSQHa7-nt0lsw8bCqPWDB32rVpKUHS69TGh1WkQ_c
- **Stamming og stigma:**
 - Boyle, M. P., Cheyne, M. R., & Rosen, A. L. (2023). Self-Stigma of Stuttering: Implications for Communicative Participation and Mental Health. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 66(9), 3328-3345.
 - The Stuttering Foundation: <https://www.stutteringhelp.org/training/understanding-and-influencing-stigma-stuttering>

Løpsk tale

- **Lommebokhistorien**: <https://www.statped.no/laringsressurser/sprak-og-tale/lommebokhistorien-gjenfortellingstest-for-kartlegging-av-lopsk-tale/>
- **Sjekkliste for løpsk tale og sekundære symptomer (COCAF-4 - "Checklist of Cluttering and Associated Features")**: <https://www.statped.no/laringsressurser/sprak-og-tale/cocaf-4/>
- **Predictive Cluttering Inventory (PCI)** - sjekkliste for løpsk tale: <https://www.statped.no/laringsressurser/sprak-og-tale/predictive-cluttering-inventory-pci---sjekkliste-for-lopsk-tale/>
- **International Cluttering Association (ICA)** <https://sites.google.com/view/icacluttering>
- **Wilhelm, R. (2020).** *Too fast for words. How discovering that I don't stutter but clutter changed my life.* Big Time Publishers.

Stamming og løpsk tale

- **Månsson, Knudsen & Sønsterud (2023).** *Stammen og løpsk tale. En grundbog.* Akademisk forlag.

Kartleggingsmaterieell innen flerspråkligheit

- **ALDeQ** (Alberta Language and Development Questionnaire): den norske versjonen på statped.no
[Kartlegging ved mistanke om språkforstyrrelser/DLD hos flerspråklige](#)
- **“Samtaleguide om barnets morsmål”, Utdanningsdirektoratet (2016):**
[samtaleguide-om-barnets-morsmal.pdf](#)
- **Spørreskjema om barnets språklige bakgrunn og utvikling.** Dette skjemaet er en kortversjon av The Beirut-Tours Questionnaire (Tuller & Messarra, 2010), tilpassa fra ALEQ (Paradis, 2011) og ALDeQ (Paradis et al., 2010). Ved bruk skal to kilder siteres: «Hansen, P. og Simonsen, H.G. (2016).
- Referanse: Paradis, J., Emmerzael, K., & Sorenson Duncan, T. (2010). Assessment of English Language Learners: Using Parent Report on First Language Development. *Journal of Communication Disorders*, 43, 474-497. Child English as a Second Language Resource Centre: [Flyer_Final_21JUL2011](#)
- **LHQ** (The language history questionnaire): LHQ er et språkhistorie-spørreskjema for å vurdere den språklige bakgrunnen til personer som behersker flere språk eller som lærer et annet språk, og for å generere selvrapportert kompetanse i flere språk.
 - Ved bruk skal det siteres «Li, P., Zhang, F., Yu, A., & Zhao, X. (2020). Language History Questionnaire (LHQ3): An enhanced tool for assessing multilingual experience. *Bilingualism: Language and Cognition*, 23(5), 938-944." in any publications that report data based on LHQ 3.0.»
 - LHQ kommer i både onlineversjon og PDF-versjon. LHQ har 43 språkversjoner. Her kan en lage en brukerkonto og genererer den norske versjonen av LHQ <https://lhq-blclab.org/>
- **Vurderingsskjema for forståelighet i kontekst:** Norsk Intelligibility in Context Scale (ICS):(McLeod, Harrison, & McCormack, 2012) Oversatt av: Nina Gram Garmann, Ph.D., OsloMet, (2012). Link: <https://www.csu.edu.au/research/multilingual-speech/ics>

Litteratur

- Adams, M. R. (1990). The demands and capacities model I: Theoretical elaborations. *Journal of Fluency Disorders*, 15, 135–141.
- Bebout, L., & Arthur, B. (1997). Attitudes toward speech disorders: Sampling the views of Cantonese-speaking Americans. *Journal of Communication Disorders*, 30(3), 205-229.
- Bedore, L., Fiestas, C.E., Peña, E., & Nagy, V. (2006). Cross-Language Comparisons of Maze Use in Spanish and English in Functionally Monolingual and Bilingual Children. *Bilingualism: Language and Cognition*, 9, 233-247.
- Bergtun, T. A. (2021). *Stamming og pust* (Masteroppgave). Universitetet i Oslo.
- Bernstein, N. E. (1981). Are there constraints on childhood disfluency? *Journal of Fluency Disorders*, 6(4), 341-350.
- Bernstein Ratner, N. (1997) Stuttering: A psycholinguistic perspective. In R.F. Curlee and G.M. Siegel (eds) *Nature and Treatment of Stuttering: New Directions* (2nd edn) (pp. 99–127). Boston, MA: Allyn & Bacon
- Binder, L. M., Spector, J., & Youngjohn, J. R. (2012). Psychogenic stuttering and other acquired nonorganic speech and language abnormalities. *Archives of clinical neuropsychology*, 27(5), 557-568.
- Bishop, D. V. (2017). Why is it so hard to reach agreement on terminology? The case of developmental language disorder (DLD). *International journal of language & communication disorders*, 52(6), 671-680.
- Bishop, D. V., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & Catalise Consortium. (2016). CATALISE: A multinational and multidisciplinary Delphi consensus study. Identifying language impairments in children. *PLOS one*, 11(7), e0158753.
- Blood, G. W., Blood, I. M., & Tellis, G. W. (1999). Attention and laterality preferences in children who clutter. *Acoustical Society of America*, 106 , 2244.
- Blood, G. W., Blood, I. M., & Tellis, G. W. (2000). Auditory processing and cluttering in young children. *Acoustical Society of America*, 90 (2), 631– 639.
- Blood, G. W., & Hood, S. B. (1978). Elementary school-aged stutterers' disfluencies during oral reading and spontaneous speech. *Journal of Fluency disorders*, 3(3), 155-165.
- Blood, G. W., Ridenour Jr, V. J., Qualls, C. D., & Hammer, C. S. (2003). Co-occurring disorders in children who stutter. *Journal of communication disorders*, 36(6), 427-448.
- Boerma, T., & Blom, E. (2017). Assessment of bilingual children: What if testing both languages is not possible?. *Journal of Communication Disorders*, 66, 65-76.
- Boyle, M. P. (2013). Assessment of stigma associated with stuttering: Development and evaluation of the self-stigma of stuttering scale (4S). *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56, 1517–1529.
- Boyle, M. P. (2015). Identifying correlates of self-stigma in adults who stutter: Further establishing the construct validity of the Self-Stigma of Stuttering Scale (4S). *Journal of Fluency Disorders*, 43, 17-27.

- Boyle, M. P., Cheyne, M. R., & Rosen, A. L. (2023). Self-Stigma of Stuttering: Implications for Communicative Participation and Mental Health. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 66(9), 3328-3345.
- Boyle, M. P., & Gabel, R. M. (2020). "Openness and progress with communication and confidence have all gone hand in hand": Reflections on the experience of transitioning between concealment and openness among adults who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 65, 105781.
- Briley, P. M., & Ellis Jr, C. (2018). The coexistence of disabling conditions in children who stutter: Evidence from the national health interview survey. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 61(12), 2895-2905.
- Byrd, C., Werle, D., Coalson, G. A., & Eggers, K. (2020). Use of monolingual English guidelines to assess stuttering in bilingual speakers: A systematic review. *Journal of Monolingual and Bilingual Speech*, 2(1), 1-23.
- Byrd, C.T. (2017). *Bilingualism and Stuttering: Blurred Lines: Typical versus Clinical Speech Disfluency* [11th Oxford Dysfluency Conference 2017]. Retrieved from [Bilingualism and Stuttering: Typical versus Clinical Speech Disfluency - The Stuttering Foundation \(vhx.tv\)](https://www.stuttering.org.uk/resources/bilingualism-and-stuttering-typical-versus-clinical-speech-disfluency-the-stuttering-foundation-vhx.tv)
- Byrd, C. T. (2018, September). Assessing Bilingual Children: Are Their Disfluencies Indicative of Stuttering or the By-product of Navigating Two Languages? In *Seminars in speech and language* (Vol. 39, No. 04, pp. 324-332). Thieme Medical Publishers.
- Byrd, C. T., Bedore, L. M., & Ramos, D. (2015). The disfluent speech of bilingual Spanish–English children: Considerations for differential diagnosis of stuttering. *Language, speech, and hearing services in schools*, 46(1), 30-43.
- Byrd, Watson, Bedore & Mullis (2015): Identification of stuttering in bilingual Spanish-English-speaking children. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*, Vol. 42
- Cavanna, A. E., Ganos, C., Hartmann, A., Martino, D., Pringsheim, T., & Seri, S. (2020). The cognitive neuropsychiatry of Tourette syndrome. *Cognitive Neuropsychiatry*, 25(4), 254-268.
- Chaudhary, C., Maruthy, S., Guddattu, V., & Krishnan, G. (2021). A systematic review on the role of language-related factors in the manifestation of stuttering in bilinguals. *Journal of Fluency Disorders*, 105829.
- Choo, A. L., & Smith, S. A. (2020). Bilingual children who stutter: Convergence, gaps and directions for research. *Journal of Fluency Disorders*, 63, 105741.
- Choo, A. L., Smith, S. A., & Li, H. (2020). Associations between stuttering, comorbid conditions and executive function in children: a population-based study. *BMC psychology*, 8, 1-19.
- Conelea, C. A., Rice, K. A., & Woods, D. W. (2006). Regulated breathing as a treatment for stuttering: A review of the empirical evidence. *The Journal of Speech and Language Pathology–Applied Behavior Analysis*, 1(2), 94.
- Cruz, C., Amorim, H., Beca, G., & Nunes, R. (2018). Neurogenic stuttering: A review of the literature. *Rev Neurol* 2018; 66: 59-64.
- De Nil, L.F., Sasisekaran, J., Van Lieshout, P. H., & Sandor, P. (2005). Speech disfluencies in individuals with Tourette syndrome. *Journal of Psychosomatic Research*, 58(1), 97-102.

- Demetriou, E. A., Lampit, A., Quintana, D. S., Naismith, S. L., Song, Y. J., Pye, J. E., Hickie, I. & Guastella, A. J. (2018). Autism spectrum disorders: a meta-analysis of executive function. *Molecular psychiatry*, 23(5), 1198-1204.
- Douglass, J. E., Constantino, C., Alvarado, J., Verrastro, K., & Smith, K. (2019). Qualitative investigation of the speech-language therapy experiences of individuals who covertly stutter. *Journal of fluency disorders*, 61, 105713.
- Douglass, J. E., Schwab, M., & Alvarado, J. (2018). Covert stuttering: Investigation of the paradigm shift from covertly stuttering to overtly stuttering. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 27(3S), 1235-1243.
- Dworzynski, K., Howell, P., & Natke, U. (2003). Predicting stuttering from linguistic factors for German speakers in two age groups. *Journal of Fluency Disorders*, 28, 95-113. doi: 10.1016/S0094-730X(03)00009-3
- Egeberg, E., (2016). *Minoritetsspråk og flerspråklighet. En håndbok i utredning og vurdering*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk
- Eggers, K., Van Eerdenbrugh, S., & Byrd, C. T. (2020). Speech disfluencies in bilingual Yiddish-Dutch speaking children. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 34(6), 576-592.
- Einarsdottir, J., & Ingham, R. J. (2009). Does language influence the accuracy of judgments of stuttering in children? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 52, 766–779.
- Eriksen, T. H., & Sajjad, T. A. (2020). *Kulturforskjeller i praksis: perspektiver på det flerkulturelle Norge*. 7. utgave. Gyldendal akademisk.
- Euler, H. A., Lange, B. P., Schroeder, S., & Neumann, K. (2014). The effectiveness of stuttering treatments in Germany. *Journal of fluency disorders*, 39, 1-11.
- Fiestas, C. E., Bedore, L. M., Peña, E. D., Nagy, V. J., Cohen, J., & McAlister, K. T. (2005). Use of mazes in the narrative language samples of bilingual and monolingual 4-to 7-year old children. In *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism* (pp. 730-740). Casaedilla Press.
- Gerlach-Houck, H., Kubart, K., & Cage, E. (2023). Concealing Stuttering at School: "When You Can't Fix It... the Only Alternative Is to Hide It". *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 54(1), 96-113.
- Gkalitsiou, Z., Byrd, C. T., Bedore, L. M., & Taliancich-Klinger, C. L. (2017). Stuttering on function words in bilingual children who stutter: A preliminary study. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 31(10), 791-805.
- Grimm, A., & Schulz, P. (2014). Specific language impairment and early second language acquisition: The risk of over-and underdiagnosis. *Child Indicators Research*, 7, 821-841.
- Grosjean, F., & Li, P. (2013). *The psycholinguistics of bilingualism*. John Wiley & Sons.
- Hammer, C. S., Hoff, E., Uchikoshi, Y., Gillanders, C., Castro, D. C., & Sandilos, L. E. (2014). The language and literacy development of young dual language learners: A critical review. *Early childhood research quarterly*, 29(4), 715-733.
- Helsedirektoratet (2018). [Bruk av kodeverk – Internasjonal klassifisering av funksjon, funksjonshemming og helse \(ICF\).](#)

- Hemsley, G., Holm, A., & Dodd, B. (2014) Identifying language difference versus disorder in bilingual children, *Speech, Language and Hearing*, 17(2), 101–115. <https://doi.org/10.1179/2050572813Y.0000000027>
- Hoff, K., & Sønsterud, H. (2019). Hva er stamming. I artikkelsamlingen «[Stamming i et praksisrettet perspektiv](#)», tilgjengelig på statped.no
- Howell & Van Borsel (ed.) (2011). *Multilingual Aspects of Fluency Disorders. Multilingual Matters*. Communication Disorders Across Languages.
- Howell, P., & Rusbridge, S. (2011). The speech and language characteristics of developmental stuttering in English speakers. In: P. Howell, & J. Van Borsel, (Eds.). *Multilingual aspects of fluency disorders* (pp. 93-138). Bristol, UK: Multilingual Matters
- iMDI Integrerings- og Mangfoldsdirektoratet (2022). *Retningslinjer for bestilling og bruk av tolk*. Hentet 03. Juni 2022 fra [Retningslinjer for bestilling og bruk av tolk | IMDi](#)
- iMDI Integrerings- og Mangfoldsdirektoratet (2022). *Skjermtolking: et satsningsområde*. Hentet 03. mai 2025 fra [Talking over skjerm | IMDi](#)
- Ingebrigtsen, A. (2019). Skjult stamming. I artikkelsamlingen «[Stamming i et praksisrettet perspektiv](#)», tilgjengelig på statped.no
- Junuzovic-Zunic, L., Sinanovic, O., & Majic, B. (2021). Neurogenic stuttering: etiology, symptomatology, and treatment. *Medical Archives*, 75(6), 456.
- Kaplan, I., Stolk, Y., Valibhoy, M., Tucker, A., & Baker, J. (2016). Cognitive assessment of refugee children: Effects of trauma and new language acquisition. *Transcultural psychiatry*, 53(1), 81-109.
- Karniol, R. (1992). Stuttering out of bilingualism. *First Language*, 12(36), 255-283.
- Kashyap, P., & Maruthy, S. (2020). Stuttering frequency and severity in Kannada-English balanced bilingual adults. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 34(3), 271-289.
- Karimi, H., & Nilipour, R. (2011). Characteristics of developmental stuttering in Iran. In: P. Howell, & J. Van Borsel, (Eds.). *Multilingual aspects of fluency disorders* (pp. 192-213). Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Kelman, E., & Nicholas, A. (2020). *Palin Parent-Child Interaction Therapy for Early Childhood Stammering*. Routledge.
- Kim, E. J., Pellman, B., & Kim, J. J. (2015). Stress effects on the hippocampus: a critical review. *Learning & memory*, 22(9), 411-416.
- Kohnert, K. (2013). *Language disorders in bilingual children and adults* (2nd ed.). Plural Publishing.
- Koreman, J., Bech, Ø., Husby, O., Wik, P. 2011. L1-L2map. [L1-L2map](http://calst.hf.ntnu.no/L1-L2map)<http://calst.hf.ntnu.no/L1-L2map>
- Koreman, J., Bech, Ø., Husby, O., Wik, P. (2011) *L1-L2map: a tool for multi-lingual contrastive analysis*. Hentet fra https://www.academia.edu/741119/L1_L2map_a_tool_for_multi_lingual_contrastive_analysis

Krawczyk, Aleksandra, "Crosslinguistic Analysis of Stuttering and Typical Disfluencies in Polish-English Bilingual Adults Who Stutter" (2018). *Electronic Theses and Dissertations*, 2004-2019. 5955. <https://stars.library.ucf.edu/etd/5955>

Krawczyk A. og Merouwe, S.S. (2023). [Stuttering and bilingualism in children and adults: current research and future developments](#). I: Sønsterud, H. og Węsierska, K. (red.) (2023). Dialogue without barriers. A comprehensive approach to dealing with stuttering. Agere Aude, Chorzów.

Logan, K. J., & LaSalle, L. R. (1999). Grammatical characteristics of children's conversational utterances that contain disfluency clusters. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42(1), 80-91.

Miyamoto, S., Kobayashi, H., Sakai, N., Iimura, D., & Tsuge, M. (2022). Estimating the Prevalence of Specific Learning Disorder, Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder, and Autism Spectrum Disorder in Japanese School-Age Children Who Stutter. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 7(3), 947-958.

Monfrais-Pfauwadel, M. C. (2004). Bégaiement et syndrome de Gilles de la Tourette: rappel clinique et bilan de quatre années de consultation médicale du bégaiement. *Revue de laryngologie, d'otologie et de rhinologie (1919)*, 125(5), 297-301.

Nippold, M. A. (2001). Phonological disorders and stuttering in children: What is the frequency of co-occurrence? *Clinical Linguistics and Phonetics*, 15, 219-228.

Nippold, M. A. (2002). Stuttering and phonology: Is there an interaction? *American Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 99-110.

Norsk Tourette Forening (2023). Særlig plagsomme tics. Hentet fra <https://www.touretteforeningen.no/tourettes-syndrom/hva-er-tourettes-syndrom/>

Odlin, T. 1989. *Language Transfer*. Cambridge: Cambridge University Press doi.org/10.1017/CBO9781139524537

Packer, J. & Howells, K. (2019). *Ervervet stamming*. I artikkelsamlingen «[Stamming i et praksisrettet perspektiv](#)», tilgjengelig på statped.no

Packman, A. (2012): *Theory and therapy in stuttering: a complex relationship*. *Journal of Fluency Disorders* 37 (2012) 225-233

Paradis, J. (2019). English second language acquisition from early childhood to adulthood: The role of age, first language, cognitive, and input factors. In *Proceedings of the BUCLD* (Vol. 43, pp. 11-26).

Paradis, J. , Emmerzal, K & Duncan, S.T. (2010): Assessment of English language learners: Using parent report on first language development. *Journal of Communication Disorders*, 43 (474-497)

Pirinen, V., Loukusa, S., Dindar, K., Mäkinen, L., Hurtig, T., Jussila, K., Mattila, M.-J. &

Eggers, K. (2023). A comprehensive analysis of speech disfluencies in autistic young adults and control young adults: group differences in typical, stuttering-like, and atypical disfluencies. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 66(3), 832-848.

- Pruett, D. G., Shaw, D. M., Chen, H. H., Petty, L. E., Polikowsky, H. G., Kraft, S. J., Jones, R.M. & Below, J. E. (2021). Identifying developmental stuttering and associated comorbidities in electronic health records and creating a phenome risk classifier. *Journal of fluency disorders*, 68, 105847.
- Przepiorka, A. M., Blachnio, A., St Louis, K. O., & Wozniak, T. (2013). Public attitudes toward stuttering in Poland. *International journal of language & communication disorders*, 48(6), 703-714.
- Roberts, P., & Meltzer, A. (2004). Normal rates and disfluencies in French and English. In *Theory, research and therapy in fluency disorders: Proceedings of the Fourth World Fluency Congress on Fluency Disorders* (pp. 389-395). Nijmegen, the Netherlands: Nijmegen University Press.
- Rojas, R., & Irani, F. (2020). Classifying Disfluencies in Preschool-and School-Age Spanish–English Bilinguals Who Do Not Stutter: An Exploratory Study. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 5(1), 119-130.
- Shenker, R. C. (2011). Multilingual children who stutter: Clinical issues. *Journal of Fluency Disorders*, 36(3), 186-193. ISO 690
- Schafer, M. & Robb, P. (2012). Stuttering characteristics of German-English bilingual speakers. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 26(7), 597-612.
- Step by Step. In *Seminars in Speech and Language* (Vol. 43, No. 02, pp. 130-146). 333 Seventh Avenue, 18th Floor, New York, NY 10001, USA: Thieme Medical Publishers, Inc.
- Scott, K. S. (2015). Dysfluency in autism spectrum disorders. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 193, 239-245.
- Scott, K. S. (Ed.). (2018). *Fluency plus: Managing fluency disorders in individuals with multiple diagnoses*. SLACK, Incorporated.
- Scott, K. S. (2022, March). Cluttering in a School-Aged Child: Tackling the Challenges
- Scott, S. K., Tetnowski, J. A., Flaitz, J. R., & Yaruss, J. S. (2014). Preliminary study of disfluency in school-aged children with autism. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 49(1), 75-89.
- Seery, C.H., Watkins, R.V., Mangelsdorf, S.C. and Shigeto, A. (2007) Subtyping stuttering II: Contributions from language and temperament. *Journal of Fluency Disorders* 32, 197–217.
- Shenker, R. C. (2013). Bilingual Myth-Busters Series When Young Children who Stutter are Also Bilingual: Some Thoughts About Assessment and Treatment. *Perspectives on Communication Disorders and Sciences in Culturally and Linguistically Diverse (CLD) Populations*, 20(1), 15-23.
- Sjøstrand, Å. (2019). Stammering på flere språk – hva og hvordan? I artikkelsamlingen «[Stammering i et praksisrettet perspektiv](#)», tilgjengelig på statped.no
- Smith, A., & Weber, C. (2017). How stuttering develops: The multifactorial dynamic pathways theory. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 60(9), 2483-2505.
- Starkweather, C. W., & Gottwald, S. R. (1990). The demands and capacities model II: Clinical applications. *Journal of Fluency Disorders*, 15, 143–157.

- St. Louis, K. O., & Schulte, K. (2011). Defining cluttering: the lowest common denominator. I D. Ward & K. S. Scott (Red.), In *Cluttering: a handbook of research, intervention and education* (s. 233-253). Hove: Psychology Press. Hentet fra [ProQuest Ebook Central - Reader](#)
- St. Louis, K. O., Filatova, Y., Coşkun, M., Topbaş, S., Özdemir, S., Georgieva, D., McCaffrey, E. & George, R. D. (2011). Public attitudes toward cluttering and stuttering in four countries. In *Psychology of stereotypes* (pp. 81-113). Nova Science Publishers Hauppauge, NY.
- Surén, P., Bakken, I. J., Skurtveit, S., Handal, M., Reichborn-Kjennerud, T., Stoltenberg, C., ... & Weidle, B. (2019). Tourettes syndrom hos barn i Norge. *Tidsskrift for Den norske legeförening*.
- Sønsterud, H., Halvorsen, M. S., Feragen, K. B., Kirmess, M., & Ward, D. (2020). What works for whom? Multidimensional individualized stuttering therapy (MIST). *Journal of Communication Disorders*, 88, 106052.
- Sønsterud, H., Howells, K., & Ward, D. (2022). Covert and overt stuttering: Concepts and comparative findings. *Journal of Communication Disorders*, 99, 106246.
- Tetnowski, J. A., Richels, C., Shenker, R., Sisskin, V., & Wolk, L. (2012). When the diagnosis is dual. *The ASHA Leader*, 17(2), 10-13.
- Throneburg, R. N., Yairi, E., & Paden, E. P. (1994). Relation between phonologic difficulty and the occurrence of disfluencies in the early stage of stuttering. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 37(3), 504-509.
- Tichenor, S. E., & Yaruss, J. S. (2019). Stuttering as defined by adults who stutter. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 62(12), 4356-4369.
- Ujihira, A. (2011). Stuttering in Japanese. In P. Howell, & J. Van Borsel, (Eds.). *Multilingual aspects of fluency disorders* (pp. 139-168). Bristol, UK: *Multilingual Matters*.
- Unicomb, R., Kefalianos, E., Reilly, S., Cook, F., & Morgan, A. (2020). Prevalence and features of comorbid stuttering and speech sound disorder at age 4 years. *Journal of communication disorders*, 84, 105976.
- Utdanningsdirektoratet (2016). [Samtaleguide om barnets morsmål](#).
- Van Borsel, J., Goethals, L., & Vanryckeghem, M. (2004). Disfluency in Tourette syndrome: Observational study in three cases. *Folia Phoniatica et Logopaedica*, 56(6), 358-366.
- Van Borsel, J., Maes, E., and Foulon, S. (2001). Stuttering and bilingualism: A review. *Journal of Fluency Disorders* 26: 179–205.
- Van Borsel, J., & Vanryckeghem, M. (2000). Dysfluency and phonic tics in Tourette syndrome: A case report. *Journal of communication disorders*, 33(3), 227-240.
- Van Zaalen, Y., & Reichel, I. (2015). *Cluttering. Current views on its nature, diagnosis and treatment*. Bloomington: iUniverse.
- Ward, D. (2019). [COCAF-4. Sjekkliste for løpsk tale og sekundære symptomer](#). Tilgjengelig på statped.no
- Ward, D. (2018). *Stuttering and cluttering. Frameworks for understanding and treatment*. 2nd edition. Oxon: Routledge.

Ward, D. & Scaler Scott, K. (red.) (2011). *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. UK: Psychology Press

Watson, J. B., Byrd, C. T., & Carlo, E. J. (2011b). Effects of length, complexity, and grammatical correctness on stuttering in Spanish-speaking preschool children. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 20, 209-220. doi: 10.1044/1058-0360(2011/10-0019)

Yaruss, J.S. (2021, 4. februar). It's (almost) never breathing in stuttering therapy. Hentet fra <https://stutteringtherapyresources.com/blogs/blog/its-almost-never-breathing>

Yaruss, J.S. (1999) Utterance length, syntactic complexity, and childhood stuttering. *Journal of Speech, Language, & Hearing Research* 42, 329–344.

Yaruss, J. S., & Quesal, R. W. (2004). Stuttering and the international classification of functioning, disability, and health (ICF): An update. *Journal of communication disorders*, 37(1), 35-52.